

**Кримінальні правопорушення
проти довкілля (основні
положення
кримінально-правової
характеристики)**

У навчальному посібнику розкриваються основні положення кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена розділом VIII Особливої частини КК України. Наведено загальну характеристику кримінальних правопорушень проти довкілля, досліджено об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки складів цих деліктів, розглянуто їх співвідношення з іншими правопорушеннями. З'ясовано зміст бланкетних диспозицій відповідних кримінально-правових заборон, висвітлено практику їх застосування.

Книга передусім розрахована на здобувачів вищої освіти, які навчаються за правовою спеціальністю, та науково-педагогічних працівників, які викладають навчальні дисципліни кримінально-правового циклу.

Видання також може бути корисним працівникам органів правопорядку, суддям, адвокатам, усім, хто цікавиться проблемами сучасного кримінального та екологічного права.

О. О. Дудоров
Д. В. Каменський
Р. О. Мовчан
Є. О. Письменський

**КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ
ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ
(основні положення
кримінально-правової характеристики)**

Навчальний посібник

УДК 343.59:504.1](477)(075.8)
К84

Рекомендовано до друку Вченою радою
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
(протокол № 1 від 28 серпня 2024 року)

Рецензенти:

Вознюк Андрій Андрійович, доктор юридичних наук,
професор, завідувач наукової лабораторії з питань протидії
злочинності Національної академії внутрішніх справ;

Кузнецов Віталій Володимирович, доктор юридичних наук,
професор, головний науковий співробітник відділу
науково-правових експертиз Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії правових наук України.

**Кримінальні правопорушення проти довкілля (основні
К84 положення кримінально-правової характеристики) : навчаль-
ний посібник / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, Р. О. Мовчан,
Є. О. Письменський / за ред. О. О. Дудорова, Р. О. Мовчана. Київ:
Норма права, 2024. 468 с.**

ISBN 978-617-8306-08-3

У навчальному посібнику розкриваються основні положення кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена розділом VIII Особливої частини КК України. Наведено загальну характеристику кримінальних правопорушень проти довкілля, досліджено об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки складів цих деліктів, розглянуто їх співвідношення з іншими правопорушеннями. З'ясовано зміст бланкетних диспозицій відповідних кримінально-правових заборон, висвітлено практику їх застосування.

Книга передусім розрахована на здобувачів вищої освіти, які навчаються за правовою спеціальністю, та науково-педагогічних працівників, які викладають навчальні дисципліни кримінально-правового циклу.

Видання також може бути корисним працівникам органів правопорядку, суддям, адвокатам, усім, хто цікавиться проблемами сучасного кримінального та екологічного права.

УДК 343.59:504.1](477)(075.8)

Видавництво «Норма права» прагне
сталого майбутнього для нашого
бізнесу, наших читачів і нашої планети.
У цьому виданні використано папір,
сертифікований FSC® та PEFC™

ISBN 978-617-8306-08-3

© Дудоров О. О., Каменський Д. В.,
Мовчан Р. О., Письменський Є. О., 2024
© Норма права, 2024

Авторський колектив:

Дудоров Олександр Олексійович, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – передмова (у співавторстві з Р. О. Мовчаном); розділ 1 (у співавторстві з Р. О. Мовчаном); розділ 4 (у співавторстві з Р. О. Мовчаном); розділ 5 (у співавторстві з Є. О. Письменським); § 1 розділу 6 (у співавторстві з Р. О. Мовчаном); § 2 розділу 6 (у співавторстві з Р. О. Мовчаном, Є. О. Письменським); §§ 3–8 розділу 6 (у співавторстві з Д. В. Каменським); редактування;

Каменський Дмитро Васильович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології Національної академії Служби безпеки України – § 1, § 4 розділу 2; §§ 3–8 розділу 6 (у співавторстві з О. О. Дудоровим);

Мовчан Роман Олександрович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса – передмова (у співавторстві з О. О. Дудоровим); розділ 1 (у співавторстві з О. О. Дудоровим); розділ 2; розділ 4 (у співавторстві з О. О. Дудоровим); § 1 розділу 6 (у співавторстві з О. О. Дудоровим); § 2 розділу 6 (у співавторстві з О. О. Дудоровим, Є. О. Письменським); редактування;

Письменський Євген Олександрович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного управління ЗВО «Університет Короля Данила» – § 2, § 3 розділу 2; розділ 5 (у співавторстві з О. О. Дудоровим); § 2 розділу 6 (у співавторстві з Р. О. Мовчаном, О. О. Дудоровим).

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	6
Передмова	8
РОЗДІЛ 1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля	15
Контрольні питання для самоперевірки	48
Практичні завдання для самостійного опрацювання	48
Рекомендовані джерела до розділу	49
РОЗДІЛ 2. Кримінальні правопорушення проти екологічної безпеки	51
§ 1. Порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України)	53
§ 2. Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України)	63
§ 3. Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238 КК України)	77
§ 4. Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253 КК України)	93
Контрольні питання для самоперевірки	104
Практичні завдання для самостійного опрацювання	105
Рекомендовані джерела до розділу	108
РОЗДІЛ 3. Кримінальні правопорушення проти порядку використання та охорони земель	109
§ 1. Забруднення або псування земель (ст. 239 КК України)	111
§ 2. Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239 ¹ КК України)	122
§ 3. Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239 ² КК України)	130
§ 4. Безгосподарське використання земель (ст. 254 КК України)	136
Контрольні питання для самоперевірки	155
Практичні завдання для самостійного опрацювання	156
Рекомендовані джерела до розділу	158
РОЗДІЛ 4. Кримінальні правопорушення проти порядку використання та охорони надр	159
§ 1. Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин (ст. 240 КК України)	161

§ 2. Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину (ст. 240 ¹ КК України)	194
Контрольні питання для самоперевірки	212
Практичні завдання для самостійного опрацювання	212
Рекомендовані джерела до розділу	214

РОЗДІЛ 5. Кримінальні правопорушення проти порядку використання

та охорони атмосферного повітря і вод 215

§ 1. Забруднення атмосферного повітря (ст. 241 КК України)	217
§ 2. Порухення правил охорони вод (ст. 242 КК України)	235
§ 3. Забруднення моря (ст. 243 КК України)	262
§ 4. Порухення законодавства про континентальний шельф України (ст. 244 КК України)	279
Контрольні питання для самоперевірки	289
Практичні завдання для самостійного опрацювання	290
Рекомендовані джерела до розділу	292

РОЗДІЛ 6. Кримінальні правопорушення проти порядку використання

та охорони рослинного і тваринного світу 293

§ 1. Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК України)	295
§ 2. Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (ст. 246 КК України)	315
§ 3. Порухення законодавства про захист рослин (ст. 247 КК України)	374
§ 4. Незаконне полювання (ст. 248 КК України)	384
§ 5. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України)	405
§ 6. Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250 КК України)	431
§ 7. Порухення ветеринарних правил (ст. 251 КК України)	435
§ 8. Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України)	445
Контрольні питання для самоперевірки	462
Практичні завдання для самостійного опрацювання	463
Рекомендовані джерела до розділу	464

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

абз. – абзац

АРК – Автономна Республіка Крим

АТ – акціонерне товариство

ВК України – Водний кодекс України від 6 червня 1995 р.

ВРУ – Верховна Рада України

ВС – Верховний Суд

ВСУ – Верховний Суд України

г – грам

га – гектар

ГДК – гранично допустима концентрація

ГК України – Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р.

гл. – глава

грн – гривня

ДП – державне підприємство

Держекоінспекція – Державна екологічна інспекція України

див. – дивитись

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄС – Європейський Союз

затв. – затверджено

ЗК України – Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р.

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗУ – Закон України

кг – кілограм

ККС ВС – Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду

КК України – Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.

КМУ – Кабінет Міністрів України

КП – комунальне підприємство

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р.

КУпН – Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р.

ЛК України – Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р.

м. – місто

Міндовкілля – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України

млн – мільйон

млрд – мільярд

НМДГ – неоподатковуваний мінімум доходів громадян

ООН – Організація Об'єднаних Націй

п. – пункт

ПЗФ – природно-заповідний фонд

ПК України – Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

пп. – підпункт

ПП – приватне підприємство

ППВСУ від 10 грудня 2004 р. – постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля»

р. – рік

розд. – розділ

рр. – роки

с. – сторінка

ст. – стаття

т – тонна

тис. – тисяча

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю

трлн – трильйон

ФГ – фермерське господарство

ЦК України – Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р.

ч. – частина

ПЕРЕДМОВА

Екологічні проблеми сьогодення набули глобального і системного характеру. Зміна клімату, знищення озонового шару, ерозія ґрунтів, випадіння кислотних дощів, зниження якості біоресурсів, збільшення кількості викидів та відходів, споживання генно-модифікованих продуктів, чимало інших подібних негативних факторів, ставши стійкими, поширеними і масштабними процесами, є одними з найбільших глобальних викликів для сталого розвитку людства. Сказане повною мірою стосується й України, стан довкілля якої і до початку повномасштабної фази російсько-української війни визнавався близьким до критичного. При цьому особливе занепокоєння викликає той факт, що, на відміну від багатьох інших країн, в яких наявність екологічних проблем пов'язується в основному з глобальними змінами клімату, катастрофічний стан довкілля в Україні передусім викликаний негативним антропогенним впливом людини¹.

Так, в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 р., затв. ЗУ від 28 лютого 2019 р., наводяться приголомшуючі дані про те, що: 2/3 населення країни проживає на територіях, де стан атмосферного повітря не відповідає гігієнічним нормативам; внаслідок токсичного, мікробіологічного та біогенного забруднення постійно відбувається погіршення екологічного стану річкових басейнів, а також прибережних вод та територіальних вод Чорного і Азовського морів; водною та вітровою ерозією уражені близько 57 % території України; забрудненими є орієнтовно 20 % земель України; більш як 150 тис. га земель порушені внаслідок гірничодобувної та інших видів діяльності; відсутність дієвого контролю призводить до масового утворення несанкціонованих звалищ і численних порушень законодавства під час поводження з небезпечними відходами тощо.

¹ Аналітичний звіт «Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля». Виконаний С. А. Матусом, Г. М. Левіною, Т. С. Карплюком та О. Ю. Денищик на замовлення Міжнародного фонду «Відродження». Київ, 2019. С. 5–7. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf

Зважаючи на її значущість, авторами Стратегії окрема увага звертається на проблему масового нелегального видобування бурштину та інших корисних копалин. Знищення родючого шару ґрунту, порушення цілісності геологічних пластів, збіднення бурштиноносних надр, забруднення вод унаслідок роботи мотопомп, зміна гідрологічного режиму боліт, лісів та озер, що позначаються на мікрокліматичних змінах у «бурштинових» регіонах, – ось далеко не повний перелік згубних наслідків згаданого негативного явища, яке через це все частіше визнається обставиною, що призвела до виникнення в Україні чергової екологічної катастрофи.

Не меншу небезпеку становлять і випадки чомусь незгаданих у Стратегії масових проявів незаконної вирубки лісу, згубні наслідки яких особливо гостро проявились під час масштабних повеней, які мали місце на території західної та центральної України у 2008 та 2020 рр.

І без того незадовільна екологічна ситуація в Україні в разі погіршилась через згадану широкомасштабну війну з РФ. У ході бойових дій навколишньому природному середовищу заподіюється величезна шкода, наслідки якої відчуватимуться щонайменше десятиліттями. «Спалені ліси, забруднені та отруєні важкими металами ріки, озера та ґрунти, тисячі вбитих тварин та знищених рослин, заміновані та окуповані території природно-заповідного фонду – це результат невиправданої російської агресії, від якої страждає українська природа»². Війна заподіює величезної шкоди довікілью – забруднюються водні ресурси і повітря, руйнуються екосистеми, відбувається деградація земель. Проблемою є відходи війни – велика кількість відпрацьованих боєприпасів, уламків залишається на територіях, де проходять бойові дії. Значною є загроза радіаційного забруднення. Крім того, війна в Україні викликала значне переміщення населення. Багато людей стали внутрішніми переселенцями, а це створює додатковий тиск на екосистеми та природні ресурси в регіонах, де вони були змушені знайти притулок³. За оцінками

2

² Турик М. Екологічна шкода як військовий злочин – чи можна покарати Росію за екоцид? 31 травня 2023 р. URL: https://lb.ua/blog/mykola_turyk/558050_ekologichna_shkoda_yak_viyskoviy.html

3

³ Повномасштабне вторгнення росії шкодить довікілью не лише Україні, а й усій Європі – Ганна Вронська. Верховний Суд. 5 травня 2023 р. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1418573/>

експертів, з початку повномасштабного вторгнення росіяни знищили понад 60 тис. га українських лісів⁴.

За даними першого заступника керівника Міндовкілля О. Краснолуцького, сума збитків, які були завдані довкіллю з початку відкритого вторгнення ворога, станом на липень 2024 р. становить понад 2 трлн грн, з яких 29,2 млрд доларів – збитки внаслідок забруднення атмосферного повітря, 24,6 млрд доларів – землі, 1,6 млрд доларів – водних ресурсів. Не може не вражати й озвучена чиновником інформація про те, що загалом в Україні знаходиться 527 тис. т відходів від знищеної російської техніки, а також зафіксовано 55,9 тис. т викидів шкідливих речовин в атмосферу⁵.

За таких несприятливих обставин Україна як цивілізована держава намагається реагувати на нинішню ситуацію, зокрема у спосіб удосконалення механізму юридичного впливу на порушників екологічного законодавства⁶. Враховуючи те, що останнє не містить усього арсеналу заходів, покликаних впливати на суб'єктів правопорушень, у переважній своїй більшості відповідні правові заходи знаходять закріплення в нормах адміністративного та кримінального законодавства.

У нормах Конституції України закріплені засадничі положення про те, що: кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50); забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави (ст. 16). Гарантуючи основні «екологічні» права, Основний

⁴ Болеховець Ю. Як окуповані регіони України втрачають залишки лісів? 31 липня 2024 р. URL: https://lb.ua/blog/yurii_bolokhovets/627004_yak_okupovani_regioni_ukraini.html

⁵ Війна з Росією: збитки довкіллю в Україні перевищили 2 трильйони гривень. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3738398-vijna-z-rosie-u-zbitki-dovkillu-v-ukraini-perevisili-2-triljoni-griven.html>

⁶ У Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затв. постановою КМУ від 20 березня 2022 р. № 326 (в редакції постанови КМУ від 22 липня 2022 р. № 951), передбачено 6 напрямів, які безпосередньо стосуються довкілля (шкода, завдана земельним ресурсам; втрати надр; збитки, завдані водним ресурсам; шкода, завдана атмосферному повітрю; втрати лісового фонду; збитки, завдані ПЗФ).

⁶ Авторам навчального посібника відомо про дискусію з питання про співвідношення права (законодавства) екологічного та природоресурсного (див., наприклад: Кірін Р. С. Новітня структура системи надрового права. *Економіка та право*. 2019. № 4. С. 72–80; Малишева Н. Р. Екологічне та природоресурсне право: чи доречне «розлучення»? *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 334–345), однак у контексті вирішення кримінально-правових потреб ця дискусія, як видається, позбавлена практичного сенсу.

Закон водночас покладає на осіб і відповідний обов'язок: кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, відшкодовувати завдані ним збитки (ст. 66). При цьому в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 р. однією з першопричин екологічних проблем України визнається незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян.

Невід'ємним складником механізму протидії різноманітним порушенням екологічного законодавства виступає КК України. Вказівка у ч. 1 його ст. 1 на те, що кримінальне законодавство має своїм завданням охорону (з-поміж інших об'єктів) довкілля, підкреслює особливу значущість важелів юридичного примусу, спрямованих на протидію посяганням, аналізованим у навчальному посібнику. Відповіддю законодавця на постійно зростаючі кількості і масштаби різноманітних екологічних проблем стало виокремлення в межах КК України такого структурного підрозділу, як розд. VIII Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти довкілля».

У виданні, представленому увазі читача, наведено загальну характеристику кримінальних правопорушень проти довкілля, досліджено об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки складів цих деліктів, розглянуто їх співвідношення з іншими (як кримінальними, так й адміністративними) правопорушеннями.

Оскільки диспозиції заборон, розміщених у розд. VIII Особливої частини КК України, є бланкетними, наголос із-поміж іншого зроблено на з'ясуванні змісту таких диспозицій, що передбачало звернення до положень регулятивного законодавства (земельного, надрового, водного, повітряного, лісового, флористичного, фауністичного тощо). Завдяки такому міждисциплінарному підходу книга, сподіваємось, буде цікавою і для фахівців з екологічного права.

До слова існують держави, в яких відповідні (всі чи майже всі) кримінально-правові заборони містяться не у кримінальних кодексах, а в комплексних законодавчих актах про охорону довкілля. Склади кримінально протиправних посягань на довкілля «розкидані» по численних природоохоронних законодавчих актах, наприклад, таких країн, як Бельгія, Великобританія, Ізраїль, Індія, Філіппіни, Фінляндія, Франція, Швеція, Японія. Статті про кримінальну відповідальність за вчинення злочинів проти довкілля (якщо використати вітчизняну термінологію),

передбачені законодавством окремих штатів США, зазвичай включені у некримінальні кодекси цих штатів – про воду, охорону здоров'я, риболовство, судноплавство і навігацію тощо. Попри незвичність такого підходу для України, його перевагами визнаються можливість оперативного вдосконалення засобів кримінально-правової охорони паралельно (одночасно) з ухваленням (змінюю) законів, які регулюють ту чи іншу сферу життєдіяльності суспільства, а також інформування суб'єктів специфічних правовідносин про можливі кримінально-правові наслідки порушення вимог спеціального закону, що посилює його запобіжне значення.

Натомість КК України (з розд. VIII його Особливої частини включно) уособлює підхід, який полягає у повній кодифікації кримінально-правових заборон та який має важливе кримінально-політичне, техніко-юридичне і превентивне значення, адже: є важливою гарантією прав і свобод людини у відповідній сфері правозастосування; дозволяє краще інформувати членів суспільства про те, що заборонено, і про кримінально-правові наслідки цих порушень. Береться до уваги і та обставина, що узгодженість кримінально-правових приписів легше забезпечити у межах одного документа. Цей усталений підхід заслуговує на схвалення, бо інше (за згаданим зарубіжним зразком) вирішення питання не відповідатиме потребам протидії екологічній злочинності. У сучасних умовах, коли кримінально-правова політика не має чітких орієнтирів, а законодавчий процес нерідко підпорядкований кон'юнктурним міркуванням, не виключено, що кримінально-правові норми, включені до актів регулятивного законодавства, суперечитимуть КК України. Така ймовірна колізійність положень однакової юридичної сили спроможна істотно ускладнити правозастосування, розбалансувати систему джерел кримінального права, знизивши ефективність її функціонування.

Ще однією особливістю навчального посібника є (за можливості) активне звернення до матеріалів судової практики, за допомогою яких ілюструються законодавчі і теоретичні положення, розкриваються проблеми, пов'язані із тлумаченням досліджуваних кримінально-правових заборон⁷. Тут, щоправда,

⁷ Нам імпонує заклик Ю. Бауліна відмовитися від схоластичних, віртуальних досліджень; наукові розвідки мають бути поставлені на міцний фундамент кримінальної соціології, прагматизму і здорового глузду (див.: Баулін Ю. В. Вибрані праці. Харків : Право, 2013. С. 918).

варто враховувати, що норми, розміщені у розд. VIII Особливої частини КК України, застосовуються вкрай нерівномірно, що зумовлено низкою чинників (їх з'ясуванням має опікуватись передусім кримінологічна наука).

Так, із прилюднених ВС відомостей про кількість осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля у 2022–2023 рр., за вироками, що набрали законної сили⁸, впливає, що у 2022 р. за аналізовані правопорушення було засуджено 900 осіб, а в 2023 р. – 1 041 особу. З усіх норм, розміщених у розд. VIII Особливої частини КК України, за інтенсивністю застосування ст. 246 «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» (засуджено, відповідно, 502 і 631 особа), ст. 249 «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом» (засуджено, відповідно, 220 і 236 осіб), ст. 240 «Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин» (засуджено, відповідно, 73 і 70 осіб) і ст. 240¹ «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину» (засуджено, відповідно, 66 і 58 осіб) утворюють своєрідну «четвірку лідерів»⁹.

Результативне звернення до інших заборон, присвячених відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля, носить на практиці поодинокий характер (за винятком хіба що ст. 239 «Забруднення або псування земель» і ст. 254 «Безгосподарське використання земель», на підставі яких засуджено 9 і 18, 17 і 1 особу, відповідно). А за невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення, приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення, забруднення моря, порушення законодавства про континентальний шельф України, порушення законодавства

⁸ Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2023 році. С. 78. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Stan_zdijsn_krim_prov_2023.pdf

⁹ Подібна картина спостерігалась і в минулі роки. Так, протягом 2013–2020 рр. найбільш розповсюдженими злочинами проти довкілля були посягання, передбачені статтями 246, 249 і 240 КК України, відповідно (див.: Лукашевич С. Ю., Шевченко Н. С. Кримінологічний аналіз кримінальних правопорушень проти довкілля. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 1. С. 247). Ст. 240¹ включено до КК України на підставі ЗУ від 19 грудня 2019 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин».

про захист рослин, проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, порушення ветеринарних правил і проектування чи експлуатацію споруд без систем захисту довкілля (статті 237, 238, 243, 244, 247, 250, 251, 253 КК України, відповідно) протягом 2022–2023 рр. не було засуджено жодної особи.

Оскільки пропоноване видання готувалось як навчальний посібник¹⁰, кожен його розділ завершується переліками контрольних питань для самоперевірки, практичних завдань для самостійного опрацювання, а також рекомендованих джерел.

Автори посібника сподіваються на доброзичливе ставлення до їхньої роботи і водночас будуть вдячні представникам правничої спільноти за конструктивні зауваження, які просять направляти на адреси:

o.o.dudorov@gmail.com (Олександр Дудоров);
dm.kamensky@gmail.com (Дмитро Каменський);
romanmov1984@gmail.com (Роман Мовчан);
ye.pysmensky@gmail.com (Євген Письменський).

Навчальний посібник написаний за підтримки Національного фонду досліджень України в межах реалізації проекту з виконання наукових досліджень і розробок «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади» (державний реєстраційний номер 0122U000803).

---

¹⁰ Цікаво, що з урахуванням специфічності норм про кримінальну відповідальність за злочини проти довкілля, у юридичній літературі свого часу висувалась пропозиція запровадити у вишах, які готують юристів, спецкурс, присвячений проблемам кваліфікації таких злочинів (на сьогодні кримінальних правопорушень) (див.: Локтіонова В. В. Суспільно небезпечні наслідки у злочинах проти довкілля : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. С. 13).

Розділ 1

**ЗАГАЛЬНА
ХАРАКТЕРИСТИКА
КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ
ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ**

Ключові слова: кримінальні правопорушення; довкілля; навколишнє природне середовище; природні ресурси; класифікація; екологічна безпека; землі; надра; атмосферне повітря; води; рослинний і тваринний світ; природно-заповідний фонд; бланкетність.

1. Кримінальні правопорушення проти довкілля – це передбачені розд. VIII Особливої частини КК України діяння (дії або бездіяльність), вчинення яких призводить до порушення такого стану навколишнього природного середовища та його окремих компонентів, за якого забезпечуються охорона та раціональне використання природних ресурсів, екологічна безпека, запобігання і ліквідація негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною¹¹.

Залежно від основного безпосереднього об'єкта посягання кримінальні правопорушення проти довкілля можна поділити на такі групи¹²:

1) кримінальні правопорушення проти екологічної безпеки – порушення правил екологічної безпеки; невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення; приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або

---

¹¹ В основу пропонованого трактування покладено відповідне визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень проти довкілля (див.: Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика : монографія; передмова д-ра юрид. наук, проф., заслуженого діяча науки і техніки України О. О. Дудорова. Вінниця : ТОВ «Твори», 2020. С. 278).

З оглядом теоретичних підходів із питання про родовий об'єкт аналізованих кримінальних правопорушень можна ознайомитись у таких джерелах: Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія. Київ : Азимут-Україна, 2005. С. 153–177; Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Письменський Є. О. Кримінально-правова охорона лісу в Україні : монографія. Київ : Норма права, 2023. С. 60–68.

¹² Докладніше про проблеми класифікації кримінальних правопорушень проти довкілля див., зокрема: Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика : практичний посібник / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, В. М. Комарницький, М. В. Комарницький, Р. О. Мовчан. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. С. 86–91; Турлова Ю. А. Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. С. 264–275.

захворюваність населення; проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (статті 236–238, 253 КК України);

2) кримінальні правопорушення проти порядку використання та охорони земель – забруднення або псування земель; незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель; незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах; безгосподарське використання земель (статті 239, 239¹, 239², 254 КК України);

3) кримінальні правопорушення проти порядку використання та охорони надр – порушення правил охорони або використання надр та незаконне видобування корисних копалин; збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину (статті 240, 240¹ КК України);

4) кримінальні правопорушення проти порядку використання та охорони атмосферного повітря і вод – забруднення атмосферного повітря; порушення правил охорони вод; забруднення моря; порушення законодавства про континентальний шельф України (статті 241–244 КК України);

5) кримінальні правопорушення проти порядку використання та охорони рослинного і тваринного світу – знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу; незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу; порушення законодавства про захист рослин; незаконне полювання; незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів; порушення ветеринарних правил; умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів ПЗФ¹³ (статті 245–252 КК України).

---

¹³ Щодо караного за ст. 252 КК України умисного знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів ПЗФ, вимушені традиційно констатувати умовність місця цієї кримінально-правової заборони у пропонуваній класифікації. Предметом згаданого делікту, на відміну від інших кримінальних правопорушень проти довкілля, виступають, як правило, не окремі елементи навколишнього природного середовища (на кшталт води, атмосферного повітря, флори чи фауни), а особливо цінні в екологічному сенсі природні комплекси (екосистеми), які мають через це спеціфічний правовий статус. Тому в ідеалі кримінально-правовій характеристиці умисного знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів ПЗФ, варто присвячувати окремий розділ навчального посібника.

Сказане стосується і передбаченого ст. 244 КК України «Порушення законодавства про континентальний шельф України». Показово, що в еколого-правовій літературі виключна (морська) економічна зона і континентальний шельф розуміються як екологічні системи, які утворюються сукупністю живих орга-

[Перейти на сайт →](#)